

BOGANMELDELSER

Ingrid Lander: Den flygande maran; En studie om åtta narkotikabrukande kvinnor i Stockholm. Stockholms universitet: Kriminologiska institutionen, 2003.

Ingrid Landers doktoravhandling *Den flygande maran* er et omfattende arbeid, og foreligger i form av en monografi på 365 sider. Her lar Lander oss møte åtte 'socialt exkluderte narkotikabrukende kvinner' i Stockholm, slik de beskriver seg selv i samtaleintervjuer. Lander har hatt kontakt med informantene over en periode på to år, og seks av åtte kvinner satt fengslet (evt. i behandlingsinstitusjon) i intervju-perioden. Målet med studien har vært å gi en beskrivelse av kvinnes liv og livssituasjon, samt å beskrive i hvilken grad de muligheter som er tilgjengelige for kvinnene – i deres posisjon som sosialt ekskluderte – er determinert av sosiale utestengningsmekanismer. Studiens teoretiske forankring er sosialkonstruksjonisme, feminisme og etnografi, og analysen tar utgangspunkt i at oppfatningene av "narkotikabrukende kvinner" kan ses som et resultat av konstruksjoner av kjønn og avvik. Lander er opptatt av feminiseringsprosesser, der bestemte tolkninger og selvpresentasjoner fører til at kvinner fremstår som enten 'gode' eller 'dårlige' kvinner. 'Kvinne' er altså ikke noe man uvilkårlig 'er', men snarere et resultat av feminiseringsprosesser. Lander finner, kort oppsummert, at informantene i sine selvpresentasjoner forholder seg aktivt til normative føringer m.h.t. hvordan kvinner 'er' og 'bør være', og narkotikabruken ses her som en slags mestringsstrategi i forhold til deres vanskelige sosiale posisjon og situasjon. Felles for kvinnene er mye strev for å skaffe penger, samt at kvinnes sårbare sosiale posisjon som "narkotikabrukende kvinner" innebærer at f.eks. den assymetriske relasjonen mellom kvinnene og de sosiale 'hjelp- og kontroll'-institusjonene gir bestemte ('kjønns-tradisjonelle') handlingsmønstre. Avhandlingen har en tematisk organisering, og funnene relateres til tre hovedområder (eller –tema): kvinnelighet, livsforhold og sosial kontroll. Innholdsfortegnelsen gir et bittelite inntrykk:

- Kapittel 1. Innledning och teoretisk ansats
- Kapittel 2. Likhet och olikhet
- Kapittel 3. Vetenskapliga bilder av narkotikabruk
- Kapittel 4. Studiens gjennomförande
- Kapittel 5. Att framföra sig som kvinna
- Kapittel 6. Rövarvärld och horsliv
- Kapittel 7. At förbli en 'fallen kvinna'
- Kapittel 8. Avslutande diskussion

Avhandlingen er, som nevnt, omfattende og gjennomarbeidet, og den har vært meget interessant å lese. Interessant nok til at jeg har tatt meg tid til å 'jobbe med den'. Og det er liten tvil om at Lander her viser seg som en dyptpløyende og engasjert forsker, som glitrende har gjennomført et tungt løp. Resultatet av denne

prestasjonen er altså en avhandling som er vel verdt å lese. Og den inneholder så *mye*, at min omtale her langt ifra kan gape over det hele. Som en hovedkommentar vil jeg si at avhandlingen speiler typiske dilemmaer i dagens samfunnsforskning: Hvordan forstå begreper som empiri, virkelighet, sosialkonstruksjonisme, kjønn, kropp, seksualitet, kultur, konflikt, vold, kriminalitet, prostitusjon, kontrollmekanismer, selvpresentasjon etc.? Og hvordan håndtere forholdet mellom individ og struktur, hvordan oppnå mer presisjon i forholdet mellom beskrivende ('empirisk') og analytisk fremstilling? Min påstand er at vi – som samfunnsvitere, meg selv inkludert – ofte skriver som om 'virkeligheten' eksisterer som noe konkret empirisk foreliggende, og at vi som forskere kan analysere folks *liv*. Usminke data om folks liv anser jeg som nokså uoppnåelig, bl.a. fordi jeg betrakter forskning – både kvantitative og kvalitative tilnærminger – som en form for intervensjon i folks liv, og at vi i bunn og grunn arbeider med relasjonelle og kontekstuelle data (selvpresentasjoner).

Landers kjønnsteoretiske utgangspunkt og prosjekt fortjener berømming, fordi kjønn som analytisk kategori behøves i kriminologien!! Samtidig synes jeg at avhandlingen delvis preges av en mer tradisjonell kriminologisk forståelse og begrepsbruk. Dette tror jeg kommer i veien for mulighetene til å se det spennende datamaterialet som ligger i selve forskningsrelasjonen. Lander kunne nemlig ha utnyttet sitt eget datamateriale mer, og hun kunne trukket sine teoretiske/analytiske perspektiver mye lenger enn hun gjør. Konsekvensen av dette er at avhandlingens analytiske perspektiv fremstår som litt vaklende, som en blanding mellom mer konstruksjonistiske forståelser (med vekt på kjønn) og en mer tradisjonell kriminologisk tankegang – som kan sies å fremstå som 'nypositivistisk', der man gjennom samtale-intervjuer, eventuelt komplettert ved såkalte observasjonsdata, 'kartlegger' og analyserer kvinnes liv og livssituasjon. I tillegg kan et sterkt fokus på begreper som klasse, arbeidsmarkedstilknytning og sosiale kontrollmekanismer holde tanken fast i en mer tradisjonell 'faktor-virkelighets-tenkning', som kan sies å legge lokk på det konstruksjonistiske perspektivets muligheter. Imidlertid var min første reaksjon som leser ren og skjær begeistring, over her å få møte en forsker som *møter* 'utstøtte folk' med kjærlighet og respekt. Under overskriften "Positionering och perspektivval" (s. 8) skriver Lander om "närhet och distans" og "teoretisk reflexivitet", "levd erfaring" og "egen erfarenhet", og forfatteren beskriver sitt vitenskapsteoretiske ståsted slik:

"Verkligheten är nogot ständigt pågående och föränderligt och varje individ ser verkligheten utifrån sina speciella glasögon vilka är slipade efter den individens historia, erfarenheter, värderingar och tolkningar av dessa, dennes subjektivitet eller *levda erfarenhet* (med ref. til Beauvoir) ... ibland krävs en närhet till det studerade och reflexivitet för att en närmare förståelse skall vara möjlig. Det

vitenskapsteoretiske ställningstagandet som görs, ansluter sig till en tradition som önskar lyfra fram den sociala verklighetens komplexitet. Ansatsen har vuxit fram ur kritiken mot å ena sidan den tidigare dominerande positivistiska traditionen och å andra sidan den subjektivistiska tradition som menar att vi bara kan förstå tingens vara utifrån subjektet eftersom alla tolkningar är subjektiva. För att förstå till exempel de narkotikabrukande kvinnornas liv krävs en ansats som sätter in det studerade fenomenet i en samhällskontext. Det vill säga en analys utifrån flera aspekter som historiska, strukturella och sociala.” (s. 9).

Dette avsnittet viser – i min tolkning – hvordan Lander her forsøker å være litt ’beskjeden’ (pragmatisk?), og forsøker å kontekstualisere sin analyse gjennom å sette ”fenomenet i en samfunnskontekst”; trekke fenomenet litt ned på jorden, så å si. Mange vil sikkert berømme henne nettopp for å ha valgt dette grepet, mens jeg altså skulle ønsket at hun istedet hadde gått mye lenger i sine konstruksjonistiske analyseansatser, f.eks. via spørsmålet om ’hvordan produseres kjønn i forskningsrelasjonen’ – og hvilke konsekvenser har dette for forståelse og analyse? How is it done?, som Dorothy Smith kanskje ville sagt. Lander (s. 90) støtter seg også (bl.a.) på Dorothy Smith’s ’everyday-perspective’ når det gjelder kvinners erfaringer, eller ”our experience”, og her vil jeg kjefte litt på dem begge for at dette ’oss’ representerer en tatt-for-gitt idé om noe ’selvsagt felles’. I begynnelsen av lesningen bidro dette ’felles-aktige’ til at jeg likte Landers fremstilling så godt, og jeg merket meg (på en positiv måte) formuleringen ”en rad likheter mellom oss nio kvinner” (s. 10), eller ”De åtte kvinnorna är forskningssubjekt som jag inte lärt känna om studien aldrig genomförts, och jag är forskaren med en ansenlig position i ett samhälle kvinnorna ofta står i direkt konflikt med” (s. 106). Etterhvert begynte jeg imidlertid å se nettopp dette ståstedet også som problematisk, av to hovedgrunner. For det første: ’søster-solidaritet og oss-kvinner-perspektiver’ kan sies å undergrave *alvoret* i kvinnes liv/s-situasjon, og den ”solidariske” (vennlige, omsorgsfulle, tilgjengelige, kvinnelige) forskerrollen kan lett virke litt beklemt. For det andre: Denne idéen om dette ’felles’ for ’oss kvinner’ hviler jo på en kulturell hoveddiskurs om det heteroseksuelle moderlige kvinnelige kjønn. Det tilgjengelige kjønn, så å si. Disse tatt-for-gitte forestillingene om normativ kvinnelighet er i min lesning sterkt tilstede i samhandlingen mellom forsker og informant. Kjønn gjør seg gyldig på metanivå, så å si, for som leser synes jeg at jeg har fått et ekstra datamateriale å gruble over. Det jeg her tenker på, er selvsagt relasjonen og interaksjonen mellom informantene og intervjueren. Altså intervjuet som en kjønn kontekst, som rommer ansikt-til-ansikt-relasjoner, men der også den allmenne kjønns- og seksualitetskulturen er med på lasset. Etter min oppfatning ville avhandlingen blitt vesentlig ’løftet’ om denne ’doing gender’-aktiviteten i intervjuene hadde blitt trukket frem og problematisert. Begrepet kjønn defineres

som 'sammensatt' av "Kropp – Genus – Sexualitet" (s. 24), og jeg tror ikke at jeg forstår bruken av disse begrepene helt, ei heller hva de har vært godt for rent analytisk. I min lesning blir fremstillingen av 'normativ kvinnelighet' gjennomsyret av tilgjengelighet, moderlighet og omsorg, uten at dette problematiseres og knyttes til seksualitet – og samfunnets kjønnspektstrukturer. Og refleksjoner rundt 'kvinnelighets-spillet' mellom informant og intervjuer kunne gitt noen analytiske gevinster. For det er *ikke* slik at noe handler om kjønn (eller kvinnelighet) bare når det er to (eller flere?) kjønn tilstede, slik at kjønn kan 'sammenlignes'. Videre savner jeg temaer som 'kropp' og 'seksualitet', 'prostitusjon', 'kjærlighet' som mer sentrale i intervjuene – og som analytisk fokus, f.eks. i kombinasjon med begrepet tilgjengelighet, på tross av at forfatteren fremhever at seksualitet nettopp er en rød tråd i analysen. I denne anmelders lesning, er et hovedinntrykk av "de åtte narkotikabrukende kvinnornas" beretninger om seg selv og sine liv, slik dette fremkommer i intervjuene, at kvinnene i høy grad har internalisert kulturelle normer for kvinnelig anstendighet, i tillegg til 'det offentliges bilde' av dem selv. Samtidig synes de kontinuerlig å streve med å fremstå som en 'skikkelig kvinne' og en 'vanlig kvinne' – tross alt.

Marianne C. Brantsæter

Universitetet i Oslo

John Muncie, Gordon Hughes & Eugene McLaughlin (Eds.): Youth Justice: Critical Readings. SAGE Publications, London 2002.

I boken som är redigerad av John Muncie, Gordon Hughes och Eugene McLaughlin har samlats över 30 viktiga artiklar om ungdomsrätten. I boken finns också några artiklar som inte har blivit publicerade tidigare. Deras avsikt är att erbjuda en inledning i vissa temahelheter (till exempel ungdomsbrottsligheten, hur man uppfattar den i den samhällseliga diskussionen, bakgrunden till och justifikationen av en speciell ungdomsrätt, olika teoretiska utgångspunkter för hur man skall förhålla sig till barns och ungas asociala beteende, användningen av frihetsberövande som reaktion på barn- och ungdomsbrott, riskbehärskning och prevention av risker). Avsikten är också att sammanställa vår tids centrala utvecklingstendenser inom ungdomsrätten och dryfta utvecklingens riktning.

Bokens empiriska information baserar sig huvudsakligen på erfarenheter från England och Wales. Trots detta kan man säga att de olika artiklarnas teoretiska resonemang har betydelse också i andra sammanhang. Man kan också lätt finna analogier mellan andra länders ungdomsrätt och de ovannämnda fakta och slutsatser som man från den empiriska informationen har dragit i den kriminalpolitiska diskussionen.

Boken består av 30 artiklar i sex huvuddelar. I början av varje del finns en inledning som kritiskt bedömer diskussionen om temat. Dessutom avslutas varje del med en artikel som analyserar den pågående diskussionen och reflekterar över framtiden. De inledande och avslutande artiklarna har skrivits enkom för denna bok och har inte blivit publicerade tidigare. Mellan dessa artiklar har placerats viktiga artiklar som är centrala för diskussionen inom temat.

Den första delens (Folk Devils: constructions and reconstructions of youth and crime) artiklar behandlar bland annat samhälleliga uppfattningar om barndomen och ungdomen, ungdomsbrottsligheten, den moraliska paniken som hör ihop med ungdomsbrottsligheten, de uppfattningar som man i samhället har om ungdomsbrotten och den kriminalpolitiska diskussionen som i England har pågått om ungdomsbrottsligheten.

I den första delens artiklar kan man notera två olika utgångspunkter som utvecklas. Å ena sidan måste systemet basera sig på att barn och unga behöver skydd mot rättssystemets överdrivna interventioner. Å andra sidan är barns och ungas asociala beteende ett hot mot samhällsordningen. På grund av detta anknyter många motstridigheter till ungdomsrätten i den kriminalpolitiska diskussionen.

Den andra delens (The origins of youth justice) huvudtema är ungdomsrättens uppkomst och dess bakgrund. I denna andra del tolkas de reformer som hör till den nuvarande ungdomsrätten med hjälp av de faktorer som i början ledde till uppkomsten av en särskild ungdomsrätt. I inledningen analyserar Margaret May hur man i mitten av 1800-talet började uppfatta ungdomsbrottsligheten och barndomen och ungdomen överlag som skilda juridiska kategorier. Margaret May förklarar denna nya orientering bland annat med nya vetenskaper och de nya ståndpunkter som dessa vetenskaper har producerat. Susan Magarey för sin del upplyser hurdan straffrättens roll var i de ungas kontrollsystem i början av 1800-talet och hon för fram bland annat hur lagstiftningsreformer ledde till en sträng behandling av lindriga brott utförda av barn och unga samt hur barns asociala beteende blev kriminaliserat. John Clarke för sin del dryftar varför ungdomen och de ungas asociala beteende får en stor uppmärksamhet i den samhälleliga diskussionen. Peter Rush för fram hur samhällets uppfattning om ungdomsbrottslighetens tillväxt har styrt diskussionen om reformen av ungdomsrätten och samtidigt har lämnat i skymundan behandlingen av olika sociala problem som hör till ungdomsbrottsligheten.

Den ovan nämnda beskrivningen av artiklarna i del två står som ett exempel på strukturen i hela boken. I varje del finns en inledning i temat och därefter betraktas temahelheten kritiskt, historiskt och teoretiskt. I bokens alla artiklar tas i synnerhet hänsyn till den kriminalpolitiska dimensionen. Ofta är artiklarna trots sina aktuella teman också historiskt fokuserade.

Bokens tredje del (Positivism and welfarism) behandlar positivismen och välfärdsideologin. Dessa filosofiskt och teoretiskt orienterade riktningar reflekteras

bland annat på erfarenheter i Förenta Staterna, på uppkomsten av ungdomsdomstolar (Anthony Platt) samt på välfärdsstatens bestraffningsteorier (David Garland). Delen beskriver detaljerat men samtidigt som en del av en bredare välfärdsideologi också det relativt taget egendomliga sättet att behandla barns och ungas brott och andra problem i Skotland (Janice McGhee, Lorraine Waterhouse & Bill White) och den restorativa rätten (Loraine Gelsthorpe & Allison Morris).

Bokens fjärde del (Justice, diversion and rights) behandlar rätt, diversion (t.ex. åttalseftergift) och rättigheter. Jämfört med bokens övriga delar är denna del mycket heterogen och det är ytterst svårt att bilda sig en helhetsbild av den. Detta beror delvis på vagheten i delens tema. Delens artiklar behandlar bland annat argumentationen som typiskt används i anknytning till straffrättsreformer (James Austin & Barry Krisberg), retributionens betydelse inom ungdomsrätten (Stewart Asquith) och ungdomskontrollpolitiken (John Clarke).

Bokens femte del som behandlar frihetsberövande och retribution (Detention and retribution) och bokens sjätte del som behandlar riskbehärskning och prevention står närmare "mainstreamlitteraturen" än bokens övriga delar, åtminstone vad teman beträffar. I dessa delar har placerats bland annat Thomas Mathiesens välkända artikel "The future of imprisonment" och David Farringtons "Understanding and preventing youth crime".

Delarnas förhållande till varandra är intressant och instruktiv: Först behandlas i del fem frihetsberövandets viktiga roll – såväl historiskt som i dag – i de ungas kontrollsystem och samtidigt behandlas de motstridigheter här ingår. Efter detta återgår man i del sex till det som på sätt och vis borde ha gjorts för barns och de ungas liv i det skede då man inte ens behövde överväga en användning av frihetsberövande. Denna betraktelse relateras till en bredare samhällelig och kriminalpolitisk diskussion om barn och unga, kontroll och stöd.

I sin helhet är "Youth Justice" ett utmärkt verk för studeranden, de professionella, beslutsfattare och forskare intresserade av ungdomsrätt, kriminalpolitik och barn och unga.

Trots att en del av bokens artiklar är bekanta för forskare inom området leder bokens utmärkta och innovativa struktur till att enstaka artiklar på sätt och vis får mervärde genom att de anknyts till en bredare kontext. Enligt min åsikt har man i detta samlingsverk på ett bra sätt lyckats kombinera historiska, teoretiska, politiska och praktiska synpunkter inom ungdomsrätten. Bokens största förtjänst – utöver enstaka utmärkta artiklar – kan anses vara att boken ger en lyckad syntes av olika samhällsvetenskapliga betraktelsesätt. Jag rekommenderar boken varmt.

Matti Marttunen

Rättspolitiska forskningsinstitutet

Retssikkerhedskommissionens betænkning, betænkning nr. 1428, København 2003 (203 sider).

Retssikkerhedskommissionen blev nedsat af Justitsministeriet i februar 2002. Den blev sammensat af et bredt udvalg af personer ansat i (og udpeget af) ministerier, interesseorganisationer, anklagemyndighed og domstole. Det fremgik af kommissoriet, at Kommissionen skulle gennemgå de regler i lovgivningen, som – uden for strafferetsplejen – giver myndighederne mulighed for uden forudgående retskendelse at opnå adgang til private boliger og virksomheder eller foretage andre tvangsindgreb omfattet af Grundlovens § 72.

I overensstemmelse med kommissoriet indeholder Kommissionens betænkning således i kapitel 3 en beskrivelse af Grundlovens § 72, dvs. en kort gennemgang af, hvad bestemmelsen omfatter. Kapitel 4 omfatter en identifikation og kort beskrivelse af de love og regler, som giver forvaltningen adgang til kontrol. Dette kapitel rummer også en kort gengivelse af de svar, som ressortministerierne for de enkelte love har afgivet til Kommissionen i forbindelse med dennes arbejde. To ting er værd at bemærke om disse svar. For det første, at mange af bestemmelserne (dvs. adgang til kontrol/tvangsindgreb) er jævnlig brugt. For det andet, at ministerierne hver især næsten i alle tilfælde finder disse bestemmelser "påkrævede". Bemærkningerne er ikke opsigtsvækkende, men de minder én om, at genstanden for Kommissionens arbejde er af stor praktisk relevans, og at myndighederne hver især anser netop deres område for så væsentligt, at der må eksistere kontroladgang og tvangsmidler. Sidstnævnte er i tråd med tendensen til, at ethvert lille hjørne af den offentlige regulering tilsyneladende har behov for strafhjemmel.

Kommissionen har ikke fundet grundlag for at tilsidesætte myndighedernes vurdering af behovet for de nævnte regler, men nøjes med dels at henvise til tidligere redegørelser (betænkning 1039/1985 og en redegørelse fra Justitsministeriet fra 1996) dels at konstatere, at effektivitets- og systemhensyn på disse områder er tungtvejende, og at retssikkerhedshensyn må varetages gennem processuelle regler. En dybtgående og mere uvildig analyse af behovet for disse bestemmelser ville ellers have været interessant, men ikke muligt inden for rammerne af Kommissionens arbejde.

Kommissionen har set det som sin opgave at finde det rette balancepunkt mellem hensynet til borgernes og virksomhedernes retssikkerhed på den ene side, og samfundets interesser i at kunne håndhæve overholdelsen af lovgivningen på den anden. Det er ingen let opgave, navnlig fordi der ikke er noget endegyldigt svar på spørgsmålet, og fordi meningerne om, hvornår balancen er "rigtig", er delte. Men Kommissionen er nået til enighed på de fleste punkter; jeg skal vende tilbage til uenighederne senere.

Et centralt spørgsmål for balancen mellem disse hensyn er, hvorvidt borgerne har pligt til at give myndighederne oplysninger, hvis de derved udsætter sig selv

eller deres nærmeste for straf. I kapitel 6 gennemgås gældende ret om selvinkrimineringsgrundsætningen og forholdet til strafferetsplejen ved gennemførelse af tvangsindgreb. Både praksis fra danske domstole og Den Europæiske Menneskerettighedsdomstol gennemgås. Det er – vil jeg tror – en nyttig fremstilling for den, som beskæftiger sig med dette emne og interessant for os andre. Jeg noterede mig bl.a., at selvinkrimineringsforbudet efter dansk ret også gælder for juridiske personer, og at denne beskyttelse går videre end den, som gælder efter EU-reglerne inden for konkurrenceretten. Til en vis grad gælder selvinkrimineringsgrundsætningen også i EU-koncurrenceretten, men virksomhederne har i et ikke ubetydeligt omfang pligt til at medvirke aktivt under en kontrolundersøgelse og til at fremlægge oplysninger, selvom disse vil kunne anvendes som bevis for, at virksomheden har handlet i strid med reglerne. Hvorvidt denne retstilstand er i overensstemmelse med principperne i Menneskerettighedskonventionen er vel tvivlsomt, men det er ikke det eneste eksempel på, at særlige EU-sanktioner er forbundet med ringere retsbeskyttelse for individet. Det kendes f.eks. også inden for landbrugsrettens sanktionssystem.

I kapitel 7 fremlægger Kommissionen sine overvejelser. Det fremgår indledningsvis af kapitlet, at Kommissionens arbejde er forudset i regeringsgrundlaget, hvor regeringen opstiller målsætningen om forbedret retssikkerhed for borgerne og begrænsning af tvangsindgrebene. Ifølge regeringsgrundlaget er hensigten med kommissionens arbejde at fremkomme med forslag til forbedring af retssikkerheden. I kapitlet gives indledningsvis en udmærket kort oversigt over de forskellige opfattelser af retssikkerhedsbegrebet. Det fremgår, at der ikke findes én enkelt præcis definition, men at Kommissionen henholder sig til det klassiske, snævre retssikkerhedsbegreb, dvs. at der med retssikkerhed menes beskyttelse af den enkelte borger mod samfundsmaskineriet. Derved modstilles i betænkningen hensynet til den enkelte borgers retssikkerhed på den ene side, og samfunds- eller systemhensyn på den anden. Det er efter min opfattelse også den mest hensigtsmæssige anvendelse af begrebet taget for målet med betænkningen i betragtning.

Det har været Kommissionens opgave at komme med forslag til nye regler, ikke at overveje *om* der skal laves nye regler. Kommissionen har derfor først beskæftiget sig med spørgsmålet om lovformen for disse nye regler. Det er blevet til et udkast om en egen retssikkerhedslov.

Kommissionen har også haft til opgave at overveje, om der kan opstilles overordnede principper for tvangsindgrebene. Kommissionen foreslår proportionalitetsprincippet nedfældet i loven. Derved er intet vundet – eller tabt – dette princip gælder også i dag. En uddybning af princippet indhold og omfang kunne måske have styrket retssikkerheden, men det ville naturligvis have været ressourcekrævende for Kommissionen at undersøge.

Kommissionen foreslår en del af forvaltningslovens regler og principper anvendt på dette område. Det er for omfattende i denne sammenhæng at referere hvilke og baggrunden for udvælgelsen. Interessen samler sig navnlig om to elementer i lovforslaget: kravet om forudanmeldelse af kontrol og reglerne om selvinkriminering.

Hensyn til borgernes retssikkerhed taler efter Kommissionens opfattelse for, at myndigheden 14 dage forud for et kontrolbesøg skal meddele borgeren tid, sted, formål med og retlige grundlag for kontrollen, samt oplyse om borgerens ret til at lade sig repræsentere eller bistå af andre. En sådan ordning ville uden tvivl styrke borgernes retssikkerhed, men man spørger sig umiddelbart, hvordan der kan tages tilstrækkeligt hensyn til system- og samfundsinteresser med en sådan ordning? Svaret er, at forudanmeldelse skal undergives en række væsentlige undtagelser. For det første skal der ikke anmeldes, hvis formålet med kontrollen dermed ville forspildes. For det andet skal der ikke anmeldes, hvis hensynet til parten bør vige for private eller offentlige interesser. For det tredje skal der ikke forudanmeldes, hvis EU-retten eller "udenrigsøkonomiske interesser" tilsiger det modsatte. For det fjerde skal der ikke anmeldes, hvis øjeblikkelig gennemførelse af tvangsindgrebet er påkrævet, og, for det femte, hvis forudgående underretning er umulig eller uforholdsmæssig vanskelig. Undtagelserne forekommer mig så omfattende, at de i praksis numerisk set vel må udgøre hovedparten? Der må være virkeligt mange kontroller, hvis formål forspildes, om de skal anmeldes 14 dage i forvejen. Desuden er mange kontroller bestemt af EU-lovgivningen, og f.eks. på landbrugsområdet stiller EU-reglerne typisk krav om uanmeldt kontrol.

Interessen for Kommissionens udkast samler sig som nævnt også om bestemmelserne vedrørende selvinkriminering. Af § 9 i udkastet fremgår, at tvangsindgreb over for en mistænkt med henblik på at tilvejebringe oplysninger om et formodet strafbart forhold, alene kan gennemføres efter reglerne i strafferetsplejen. Af § 10 i udkastet fremgår, at en person, som mistænkes for at have begået en lovovertrædelse, der kan medføre straf (eller hvad der må sidestilles hermed), ikke har pligt til at meddele oplysninger til en offentlig forvaltningsmyndighed, medmindre det kan udelukkes, at oplysningerne har betydning for bedømmelse af den formodede lovovertrædelse. Grundsætningen om selvinkriminering skal altså i sådanne tilfælde udelukke anvendelse af regler i særlovgivningen om oplysningspligt over for offentlig myndighed. Kommissionen finder, at både fysiske og juridiske personer bør beskyttes heraf, men omfanget af beskyttelsen af juridiske personer har Kommissionen ikke taget endelig stilling til. Det drejer sig om spørgsmålet om, hvilke fysiske personer i en virksomhed – ledelse, ansatte, bestyrelse m.fl. – der skal identificeres med den pågældende juridiske person.

Det almindelige forbud mod selvinkriminering hviler på den betragtning, at en person under mistanke for en forbrydelse ikke skal kunne tvinges til at fremskaffe oplysninger, som er belastende for den mistænkte. Kommissionen ønsker imidlertid at imødegå omgåelse af strafferetsplejens regler, og foreslår derfor tilige, at myndighederne i visse tilfælde skal være afskåret fra at anvende regler om oplysningspligt for *andre personer* (end den mistænkte), hvis oplysningerne søges tilvejebragt med henblik på en straffesag. Den mistænkte kan dog give samtykke til indhentelse af disse oplysninger.

Kommissionens flertal foreslår en bestemmelse, som skal regulere domstolernes mulighed for at tage oplysninger tilvejebragt i strid med disse regler i betragtning under en straffesag (udkastets § 11). Sådanne oplysninger kan kun tages i betragtning, hvis retten ikke finder det "retssikkerhedsmæssigt betænkeligt" (jf. udkastets § 11). Fire af Kommissionens medlemmer (reelt fem, men sidstnævnte dog af delvist andre grunde end de nedenfor anførte) har en række indvendinger hertil, bl.a. at der ikke er behov for denne bestemmelse, at det er "særdeles uheldigt" med en så uklar regulering af et kompliceret område, og at bestemmelsen vil være unødigt processkabende.

Betænkningens emne og gennemgangen heraf er interessant. Det er også meget praktisk relevant. Da betænkningen blev offentliggjort arbejdede jeg i centraladministrationen, og jeg husker tydeligt reaktionen blandt kollegerne. Det var især bestemmelsen om forudgående anmeldelse af kontrol, som blev heftigt debatteret. Emnet for betænkningen er imidlertid også omfattende og kompliceret, og det er bemærkelsesværdigt, at Kommissionen har kunnet afslutte sit arbejde på så relativt kort tid. Man sidder imidlertid tilbage med en følelse af, at flere områder kunne – og måske nok også burde – have været undersøgt og analyseret nærmere, inden udkastet til ny lovgivning blev udarbejdet. Problemerne med § 11 er et eksempel. Et andet emne, som kunne have været mere indgående behandlet, er spørgsmålet om nytteværdien af systemet med forudmeldelse. Er retssikkerhedsgevinsten for borgeren tilstrækkelig stor i forhold til ressourceforbruget i forbindelse med de måske mange nye sager om, hvorvidt en kontrol burde have været forudmeldt eller ej? De rammer, som er lagt for Kommissionens arbejde, har formentlig ikke tilladt dette.

Som nævnt er den rette balance mellem retssikkerhed og samfunds- eller systemhensyn meget vanskelig at finde, også på dette område. Men under alle omstændigheder er et ordentligt grundlag for beslutningerne desangående vigtigt. Betænkningen lægger nogle af stenene til et godt fundament.

Thomas Elholm
Syddansk Universitet

Zygmunt Bauman: Frihed (oversatt av Tom Havemann). Hans Reitzels forlag, København 2003.

I introduksjonen til boken skriver Bauman at frihet er som den luften, vi puster. "Vi spørger ikke, hvad denne luft er ... medmindre vi altså befinder os i et stopfyldt og beklumret lokale og har svært ved at trække vejret." (s. 7) Bauman tar for seg den vanskelige oppgaven å beskrive denne "luften" som er så viktig for annenhver, men likevel så vanskelig å beskrive. Boken stiller tre hovedspørsmål som kan være litt foruroligende for oss som har våre intellektuelle røtter i opplysningstiden: 1) Er frihet virkelig et egenskap som er universell og felles for alle? 2) Er frihet noe som er ubetinget positivt? 3) Og er vi virkelig så frie som vi tror?

Bauman utfordrer den omstridte, men likevel fremdeles vanlige forestillingen at vi er "frie individer". Bauman går sterkt imot den tradisjonelle bruken av ordet frihet som et universelt begrep. Frihet er ikke menneskehetens universelle grunnvilkår - noe som er felles til alle. Frihet, skriver Bauman, er ikke abstrakt. Det er en historisk spesifikk sosial relasjon som preges av maktforhold i samfunnet. Frihet er et privilegium. Frihet fremstår som "evnen til at herske, som et forsøg på at tilegne sig magt" (s. 36). Å være fri forutsetter at det er noen som ikke er det, at det er noen som er bundet av de fries valg. Frihet er et relasjonelt begrep. Dette er det motsatte perspektivet fra opplysningstidens tro på at vi alle er frie, og at vår frihet kan opprettholdes ved hjelp av juridiske rettigheter.

Boken tar oss med på en spennende historisk reise i frihetens sosiale mening gjennom tidene. De eldste forestillinger om frihet finner Bauman i antikken. Frihet var da en handling, snarere enn et vilkår, hvor slaveeier ga frihet til sin slave eller fange. Den frigjorte oppnådde ikke på den måten en universell frihet. Hans tilstand - *libertus* - bar alltid preg av sin tidligere slavetilstand, men samtidig markerte det en privilegert status i forhold til andre slaver. Også i middelalderen hadde frihet en historisk bestemt betydning, som for eksempel i *Magna Carta* - "det store frihedsbrev" - som ga statusen "frie menn" til et begrenset antall baroner og feudale herskere. Som de fleste av Baumans bøker, er denne kunnskapsrik, selv om leseren kunne ønske seg litt flere referanser for å lese videre på egen hånd om de historiske forhold forfatteren refererer til. Baumans analyse av Benthams panoptikon kunne også med fordel referere mer til Foucaults *Fengsels historie* som kom ut over ti år før Baumans utgivelse.

Men enda større glede fikk jeg av boken da den beveget seg fra den historiske fremstillingen til nåtiden og frihetens betydning i dag. Her, i analysen av forbrukersamfunnet, er Bauman på sitt beste. Bauman påpeker at to av de viktigste trekk ved det moderne frihetsbegrepet er dets tette forbindelse med individualismen og dets kulturelle tilknytning til markedsøkonomien. Bauman påpeker at frihet egentlig forutsetter distansering fra andre, og fokus på ens egen skjebne.

"Ubegrenset frihet" ville derfor bety komplett ensomhet hvor man er helt upåvirket av andres begrensninger. Derfor er det ikke overraskende at moderne samfunn, som nesten idealiserer frihet, er samfunn preget av ensomhet og oppløsning av fellesskapet, beskrevet så godt i Robert Putnams "Bowling Alone". Ved å sette spørsmål ved vårt vestlige frihetsbegrep, setter Bauman også spørsmål ved vår form for subjektivitet – noe han også fortsetter med i sine senere arbeider.

Det moderne vestlige individets frihet er derfor knyttet til markedsøkonomien og den sterke individualismen hvor hver enkelt er ansvarlig for sitt eget "livsprosjekt". Her refererer Bauman til en rekke sentrale navn i sosiologien (Luhmann, Elias, Durkheim, Weber...) samt historikere som belyser frihetens utvikling. Boken er derfor, som de fleste av Baumans bøker, informativ og spennende. Bauman viser til et av de viktigste paradokser i de sen-moderne samfunn, nemlig at livet i stadig større grad er preget av konformitet, sosial kontroll og markedsregulering, men likevel klarer man å holde på illusjonen om frihet. Grunnen, skriver Bauman, er konsumerismen. Selv om dagens individ lever i et høyst organisert, overvåket og økonomisk styrt system, får han eller hun fremdeles en tilsynelatende mulighet til å etablere sin egen identitet og utfolde seg fritt gjennom de symboler og produkter hun konsumerer. Forbrukermarkedet kan gi frihet til mennesker som ellers i livet kun støter på begrensninger av friheten.

Og ikke bare det. Forbrukerens frihet er enda mer tiltalende fordi den ikke kommer med begrensninger som vanligvis følger med frihet: forbrukerfrihet er ikke knyttet til usikkerhet, men tvert imot til en følelse av sikkerhet og konformitet. Modernitetsprosjektet åpnet individet for noen av de vanskeligste eksistensielle spørsmål: "hvem er jeg?", "hvordan bør jeg leve?" – og overlot til individet selv å finne svar. Friheten til "å være seg selv" kom derfor samtidig med ansvar og usikkerhet. Dagens forbrukersamfunnet tilbyr kjente svar og trygghet. Markedet tilbyr individet et uendelig reservoar av sosialt anerkjente forestillinger og identitetssymboler. Man trenger bare å velge. Etter min mening er dette poenget et av de viktigste og mest originale i Baumans bok.

Han påpeker at frihet, som er frihet til å konsumere fritt, faktisk er blitt en av hovedforutsetningene for kapitalismens fremtidige suksess. Hans analyse er kritisk til det vanlige idealistiske synet på frihet, samtidig som han ikke tyr til pessimistiske overvåkningsscenarioer for å beskrive dagens samfunn. Baumans utrolige kunnskapsrikdom er en glede for leseren som kan bli litt lei av de vanlige referansene til Orwell og Foucault i resten av "ufrihetslitteraturen", ikke minst innefor kriminologien. I stedet sammenligner Bauman forbrukersamfunnet med Francois Rabelais sin satiriske beskrivelse av klosteret i Theleme. Theleme er stedet "hvor livet leves i fulde drag, hvor rigdommen er selve den moralske dyd, hvor glæden er det første bud, nydelsen livets formål, den gode smag den ypperste færdighet" (s. 127). Det mest påfallende med Theleme er likevel ikke rikdommen,

men at stedet er omgitt av tykke murer. Men innenfor murene trenger man ikke bekymre seg hvor rikdommen kommer fra og hvilken pris man betaler for sitt "frie forbruk". Man ser ikke den andre siden.

I en slik verden som Theleme kontrolleres man ikke ved hjelp av panoptikon men gjennom "forførelse". Forbrukeren er ikke fri, hans valg styres av en mengde teknikker. Man blir forført til å nyte livet, til å bruke penger og dermed, til å tilpasse seg og ivareta systemets ønsker. Panoptiske metoder brukes fremdeles, men de er forbeholdt "de andre", de som er utenfor murene og som er for fattige til å delta i det "frie forbruk". Derfor er også i vårt samfunn frihet et privilegium, slik som det var i middelalderen. Frihet er en sosial relasjon som forutsetter at vårt "frie forbruk" har sosiale konsekvenser. Vår frihet skjer ikke i et abstrakt sosialt tomrom. Man kan ikke understreke nok hvor viktig Baumans budskap er i dagens samfunn. Selv om den engelske utgaven utkom allerede i 1988, er boken kanskje enda mer aktuell i dag.

Katja Franko Aas

Institutt for kriminologi og rettssosiologi i Oslo

Pilar González-Rivero: Strafrechtliche Zurechnung bei Defektzuständen. Zugleich ein Beitrag zur allgemeinen Zurechnungslehre. Duncker & Humblot. Tyskland 2001. Boken är en tysk doktorsavhandling om tillräknelighetsläran (Zurechnungslehre) eller, som det också heter i tysk doktrin, skuldprinzipen (Schuldprinzip). Författaren är elev till *Prof. Günther Jakobs* och dennes straffrättsteori avspeglas i avhandlingen.

Halva framställningen utgör en genomgång av tyska doktrinens olika grundsyner på brott, straff och skuld/tillräknande. Författarens egen straffrättsfilosofiska inställning motsvarar *Kants* och *Hegels* modeller. Tillräkneligheten (Schuldfähigkeit) förnekas vara en människas empiriska egenskap, istället skall den – för straffrättens del – definieras autonomt i enlighet med straffrättens egna funktioner och begrepp. Således anser författaren, i *Jakobs* anda, att tillräknandet (Zurechnung) innebär att en straffbar handling tillräknas individen som står bakom, och att varje människa såsom formell "straffrättslig person" i princip ansvarar för sina handlingar. Tillräkneligheten är således uttryck för varje persons straffrättsliga ansvar/ansvarsområde (Zuständigkeit) och föreligger alltid, såvida den inte undantagsvis upphävs i de fall då gärningen framstår som produkt av ren tillfällighet eller då en annan persons ansvar överväger gärningsmannens.

Utrustat med denna grundsyn analyserar författaren särskilda regler i tysk straffrätt, som på olika sätt anknyter tillräknandet till ett tidsmoment som ligger före själva gärningens utförande. Enligt gängse syn tidigarelägger dessa bestämmelser tillräknandet i de fall, då gärningsmannen själv med uppsåt eller genom vårdslöshet

har försatt sig i det tillstånd som medför hans otillräknelighet under själva gärningsmomenten, och frikopplar således tillräknanDET från den brottsliga gärningen. I detta kan de jämföras med 1 kap 2 § 2 st. i den svenska Brottsbalken. Enligt författarens modell medför däremot gärningsmannens vållande till sitt tillstånd under gärningens utförande, att han alltjämt anses vara ansvarig för sin handling.

Boken är som synes föga lämpad för den praktiker eller kriminolog, som söker handledning i tillräknelighetsfrågor. I och med att tillräkneligheten/Zurechnung definieras normativt-autonomt, utgår även det psykiatriska perspektivet. Såsom rättsfilosofisk genomgång och tankeövning är det en lika krävande som givande läsning.

Bettina Schütz-Gärdén

Rechtsanwältin och Advokat, Malmö

NY LITTERATUR

Auglend, Ragnar L., Henry John Møeland & Knut Røsandhaug: Politirett, 2. utgave. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2004. ISBN 82-05-29892-0. 1180 s.

Barberet, Rosemary, Benjamin Bowling, Josine Junger-Tas, Cristina Rechea-Alberola, John van Kesteren & Andrew Zurawan: Self-reported Juvenile Delinquency in England and Wales, The Netherlands and Spain. European Institute for Crime Prevention and Control – Affiliated with the United Nations (HEUNI), Helsinki 2004. ISBN 952-5333-19-1. 173 s.

Bernt-Hamre, Camilla: Rettsmekling. Det Juridiske Fakultets Skriftserie nr. 97. Universitetet i Bergen, Bergen 2004. ISBN 82-7960-025-6. 153 s.

Bratholm, Anders: Juss og humanisme. Humanist Forlag, Oslo 2004. ISBN 82-90425-68-6. 300 s.

Burnett, Ros & Colin Roberts (eds.): What Works in Probation and Youth Justice. Developing evidence-based practice. Willan Publishing, Cullompton 2004. ISBN 1-84392-059-X. 267 s. £ 20.

Christie, Nils: En passende mængde kriminalitet. Hans Reitzels Forlag, København 2004. ISBN 87-412-2319-5. 168 s. DDK 248.

Danmarks Domstoles Årsrapport 2003. Domstolene, Domstolsstyrelsen og Procesbevillingsnævnet. Domstolsstyrelsen, København 2004. 40 s.

Deleuran, Jeanette: Man voldtager da piger! Høst & Søn, København 2004. ISBN 87-14-299946-1. 235 s.

Den Grønlandske retsvæsenkommission: Betænkning om det Grønlandske retsvæsen, bind 1-7 + resume. Betænkning nr. 1442. København 2004. ISBN 87-631-0033-9. 2238 s. + resume 117 s. Publikationen kan hentes på Justitsministeriets hjemmeside www.jm.dk.